

DE JOODSE BESCHAVING

EEN HOORCOLLEGE OVER DE
CULTUURGESCHIEDENIS VAN
HET JODENDOM

door Tamarah Benima

Inhoudsopgave

College 1. Volk: op weg naar huis

College 2. Recht: basis van samenleven

College 3. Teksten: een doorlaatbare wand

College 4. *A Mensch*: humanisme op zijn joods

College 5. Sjabbat: de omarming van woe wei

College 6. Kasjroet: leren nee zeggen

College 7. Seks: vrijmoedige hoogtepunten

College 8. Vrijheid: een herstelmechanisme

College 9. Sociale modellen: een verankerd bestaan

College 10. God: een soort nul

Aanbevolen literatuur

Errata

TAMARAH BENIMA

Tamarah Benima is rabbijn en publiciste. Als rabbijn leidt zij drie joodse gemeenten: de Progressief Joodse Gemeente Noord-Nederland, de Liberaal-Joodse Gemeente Friesland en de Jewish Renewal Gemeente Beit Ha'Chidush in Amsterdam. Ze werd opgeleid door het R.A. Levisson Instituut (Amsterdam) en kreeg haar bevoegdheid in 2008. Daarnaast is Benima sinds 1980 werkzaam als journaliste en columniste. In 1980 trad zij aan als leerling-journaliste bij het Nieuw-Israëlietisch Weekblad; van 1992 tot 1999 was zij hoofdredacteur van het NIW. Zij is nog steeds verbonden aan het oudste opinieblad van Nederland als columniste, waarin zij iedere week publiceert. Bekend werd zij ook als columniste van Trouw, Leidsch Dagblad en Haarlems Dagblad. Sinds 1999 schrijft zij wekelijks een column voor het Friesch Dagblad. Benima geeft al jaren door het hele land lezingen en werkte mee aan meer dan twintig boeken, ondermeer als vertaalster. Daarnaast publiceerde zij drie boeken van eigen hand. Een bundel interviews over het joodse leven voor de Tweede Wereldoorlog, getiteld *Kippesoep was ondenkbaar zonder saffraan* (1983). De essay- en lezingenbundel *Een Schaap Vangen. Over religie, liefde en creativiteit* (1999) kreeg lovende kritieken. Hoorcolleges voor Home Academy vormden de basis van *Joodser dan dit krijgt u het niet. De levenskunst van de Joodse Beschaving* (Prometheus, 2015).

DE RODE HOED

Het hoorcollge *De Joodse beschaving* is tot stand gekomen i.s.m. De Rode Hoed.

De Rode Hoed is een debat- en congrescentrum gevestigd aan de Keizersgracht in het centrum van Amsterdam. Deze historische schuilkerk is een veelzijdige locatie waar debatten, lezingen, concerten maar ook congressen en workshops plaats vinden.

Kijk voor meer informatie op www.rodehoed.nl

Synopsis van het hoorcollege DE JOODSE BESCHAVING

College 1. Volk: op weg naar huis

Wat zijn Joden? Een familie. Een stam. Een volk. Een volk dat al duizenden jaren bestaat en dus iets goed gedaan moet hebben. Wat zijn de paradigma's van overleven, die het joodse volk in staat hebben gesteld te blijven bestaan? En een beschaving te ontwikkelen? Vier paradigma's komen aan de orde: multi-etniciteit, ophouden met vechten, opleiding, altijd onderweg zijn. De multi-etniciteit van het joodse volk bestaat van het begin af aan: aartsvader Awraham had een Egyptische vrouw. Mozes had een Midjanitische en een Koe-sjitische echtgenoten. Maar de tendens tegen het gemengde huwelijk is ook al 2500 jaar oud. Desondanks zijn steeds vooral uitheemse vrouwen in het joodse volk opgenomen. Wat geweld betreft valt de joodse geschiedenis in twee perioden uiteen. Tot 135, de laatste opstand tegen de Romeinen, voerden Joden regelmatig oorlog tegen buurvölkeren of tegen regionale grootmachten waaronder zij vielen of waardoor zij werden bezet. Na de vernietigende uitkomst van de strijd van Bar Kochba en de zijnen tegen de Romeinse heerschappij werd gekozen voor een geweldloze weg, zonder het pacifisme te omarmen. Pas in de moderne tijd, toen er geen andere mogelijkheid over leek te zijn, werd met de wapenen gestreden om staatkundige autonomie. De derde overlevingsstrategie: onderwijs. Joden waren en zijn hoog opgeleid. Ze maakten de transitie van boer naar wat de letterkundige Yuri Slezkine noemt 'mercuriaanse' beroepen – handelaren, schrijvers, artsen, juristen, geldwisselaars, vertalers, ondernemers in de entertainment etc. tussen 750 en 900. Althans dat is de theorie van de economen Maristella Botticini en Zvi Eckstein. Awraham is een rolmodel, maar hij niet alleen, voor paradigma vier: altijd onderweg zijn. Als het moet, pakken Joden hun boeltje en zoeken naar plekken waar meer vooruitzichten zijn: sociaal, religieus, economisch. De combinatie van een thuis maken en niet-thuis zijn is vruchtbaar gebleken. Onder invloed van de moderniteit, de Sjoa en de stichting van de staat Israël staan de vier paradigma's onder druk. De Joodse Beschaving maakt een diepgaande verandering door. Het zal nog eeuwen duren voordat een nieuwe vorm is gevonden.

College 2. Recht: een basis van samenleven

Noach is volgens het joodse denken de vader van de mensheid. Na de Zondvloed als alle leven op aarde, behalve dat wat hij met zijn ark heeft gered, gedood is, krijgt hij, volgens de joodse legende, zes geboden en één gebod. De zes geboden: niet moorden, niet stelen/geen mensenroof, geen ontucht, geen blasfemie, geen leven dier eten of een gedeelte van een levend dier, geen ontkenning van het bestaan van God. Het gebod: stel (rechtvaardige) rechtbanken in. De chachamien (joodse geleerden) zijn van mening dat recht de eerste voorwaarde is voor samenleven. Zonder recht en rechtvaardige rechtspraak zijn gezonden economische verhoudingen niet mogelijk, en daarmee ook onderwijs, gezondheidszorg, ouderenzorg etc. niet. Het Jodendom is een juridisch vormgegeven beschaving. De voorschriften die op de berg Sinaï zijn gegeven zijn rechtsprincipes en deze worden minitueus geanalyseerd en in wetgeving omgezet. Dit onderzoek heeft een cultuur van vragenstellen opgeleverd, die wordt gepresenteerd en invoelbaar gemaakt aan de hand van een fictief voorbeeld, waarin een chocoladetaart figureert. Vragen zijn belangrijker dan antwoorden, en geen vraag is irrelevant. Een rechtssysteem is cruciaal om een volk bij elkaar te houden. De joodse wet geldt voor alle Joden waar ook ter wereld. Alle mogelijke gebieden van het leven zijn onderwerp voor joodse wetgeving. Belangrijk is dat hoewel de wetgeving uitgaat van goddelijke voorschriften die zijn openbaar, de chachamien, de joodse geleerden, al heel vroeg kozen voor rationaliteit en democratisch-meritocratische besluitvorming; aan de invloed van kennis op grond van openbaring en profetie bij het individu werd een grens gesteld. Het verhaal in de Talmoed over het dispuut tussen rabbi Eliëzer en zijn collega-rabbijnen onder rabbi Jehosjoea wordt als adstructie hiervoor aangedragen. De chachamien hebben zich ook beziggehouden met de grondbeginselen van het recht en de voorwaarden voor een correcte rechtsgang. Verder komen ook de bronnen van het joodse recht aan de orde.

College 3. Teksten: een doorlaatbare wand

De Joodse Beschaving is zeer sterk tekst-gericht. Van jongs af aan tot op hoge leeftijd worden teksten bestudeerd: Tanach (Oude Testament), Misjna (Mondelinge Leer), Tosefta, Talmoed (een 6000 pagina's tellende weergave van discussies en besluiten van rabbijnen en geleerden), Midrasj (uitleg van verhalende en/of juridische gedeelten van Tanach, wetcodici, Zohar enzovoort). In dit college worden teksten zoals bijvoorbeeld Tanach beschouwd vanuit een mystiek oogpunt. Teksten als Tanach zijn een interface (schakelmechanisme; doorlaatbare tussenwand) tussen de 'werkelijkheid van de coördinaten' (de werkelijkheid van tijdruimte, waarin voor, achter, links, rechts, boven en onder bepalend zijn) en de 'werkelijkheid zonder coördinaten' (waarin alles was, is en zal zijn op 'hetzelfde moment'). Deze werelden zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. De goddelijke werkelijkheid wordt als een 'Gekwalificeerd Niets' beschreven, als een 'zee' van louter potentie. Men kan Tanach ook beschrijven als zó compact, dat er een eindeloze stroom betekenissen uit tevoorschijn gehaald kan worden. Teksten als Tanach kunnen een diepgaand veranderende werking hebben op de persoon die ze leest. Maar er moet niet alleen aandacht zijn voor de mooie teksten in Tanach, ook de teksten waarvan de haren te berge rijzen komen aan de orde. Hoe gaat het joodse volk en de joodse traditie daarmee om? Door selectief gebruik (dus ook: geen gebruik) en door (her)interpretatie. De verschillende soorten boeken die de grondslag vormen van het Jodendom en die tot het centrale cultuurgood zijn geworden, komen uitgebreid aan bod.

College 4. A Mentsch: humanisme op zijn joods

Het Jodendom is een patriarchaat. Dat is onbetwifelbaar. Maar wat voor patriarchaat is het Jodendom? Welke beslissingen de joodse leiders en geleerden nemen is mede afhankelijk van het ideaalbeeld van de man dat zij hebben en hebben ontwikkeld. De ideale man is zachtmoedig, behulpzaam, leergierig, verdedigt niet koste wat kost zijn eer en de traditie stelt de mens in het centrum. Daarom wordt in dit college het Jodendom als een vorm van humanisme gepresenteerd. Maar die stelling kan pas worden verdedigd nadat de gewelddadige teksten in Tanach (Oude Testament) onder de loep zijn genomen. Het blijkt om een relatief zeer klein gedeelte van de Tanachtekst te gaan. Maar is dat betekenisvol? Hoe gaat het joodse volk en de joodse traditie om met de teksten die de haren te berge doen rijzen? Er zijn verschillende strategieën: selectief lezen en gebruiken, interpreteren en herinterpreteren. De gewelddadige teksten zijn in ieder geval geen leidraad bij het ontwikkelen van het ideaal van de joodse man. Integendeel. Behalve de Tanach-teksten en de in de Talmoed verstrooid aanwezige teksten over deugden, is er ook systematisch over het ontwikkelen van deugden en goede karaktertrekken nagedacht. Als voorbeeld komen aan de orde Bachya ib Pakuda, Sjmo ibn Gabirol, Mosjé Chaïm Luzzatto, Israel Salanter en Nachman van Bratzlav – allemaal grote rabbijnen. Zij zorgden ervoor dat de tsaddik, de rechtvaardige, hét ideaal werd. 'a Mentsch' is de geseclariseerde vorm daarvan.

De zachtmoedige joodse man staat als ideaal onder druk sinds het einde van de negentiende eeuw. Maar hij is er nog. Twee personen die dit ideaal in geseclariseerde versie vertegenwoordigen zijn Leyzer Zamenhof, die het Esperanto uitvond, en Marshall Rosenberg die Geweldloos Communiceren uitdacht als middel om (voormalige) vijanden daadwerkelijk met elkaar te laten praten.

College 5. Sjabbat: de omarming van woe wei

Diensten in de synagoge lijken vaak daadwerkelijk op een 'jodenkerk', zoals dat in het Nederlands heet: chaotisch, lawaaiig, ongeorganiseerd. Maar schijn bedriegt. Wat daar werkelijk gebeurt is een vorm van meditatief leven, maar dan niet in de geslotenheid en afgeslotenheid van een retraite, maar midden in het sociale leven en met behoud van het sociale leven. Sjabbat is een vorm van woe wei – de daoïstische term voor niet-doen. Op Sjabbat, de zevende dag van de week, gaat het om het Zijn/zijn. De schepping is goed zoals zij is, de mens krijgt de opdracht om dat te ervaren, te erkennen en één dag per week zijn veranderingsdrift in toom te houden. De andere zes dagen moet de wereld worden veranderd, verbeterd, verder geholpen worden, maar niet op Sjabbat. De joodse wetten worden ingezet om dit Zijn/zijn mogelijk

te maken. De wetten creëren juist een ruimte om adem te halen, om met elkaar te zijn, om het over essentiële dingen te hebben. De Sjabbat is een spirituele discipline die tijd en inzet kost om te leren als men daarmee niet is opgegroeid. De Sjabbat is vooral ook een gift, die te veel mensen zichzelf ontzeggen.

De Sjabbat is een kathedraal in de tijd, om met rabbijn Abraham Joshua Heschel te spreken. Het is een draagbaar heiligdom, dat niet kan worden vernietigd. Ook al sinds de Oudheid wordt de Sjabbat gezien als een bruid die met feestelijk kleren, maaltijd, liederen en eer moet worden verwelkomd. Is dit ideaal van de bruid – en niet de maagd of de moeder – de joodse vrouw ten goede gekomen, of niet?

De Sjabbat is niet alleen goed voor de mens, maar ook voor plant en dier, voor de ecologie. Zou de mens zich daarwerkkelijk aan de Sjabbat houden, dan zouden de milieuproblemen misschien niet zijn ontstaan. In ieder geval is het zo dat dan de aarde zich zou kunnen herstellen van de rooibouw die wij op haar plegen.

De Sjabbat is een celebratie van het Zijn, en daarmee van het leven.

College 6. Kasjroet: leren nee zeggen

De mens heeft al duizenden jaren voedseltaboes. Waar ook ter wereld eet men niet wat er aan eetbare dieren, planten en insecten voorhanden is. En ook ten aanzien van de voedselbronnen die wel zijn toegestaan bestaan voedselwetten. Wat dat betreft zijn Joden niet verschillend van hun burens. Bestaan er steekhoudende redenen voor de voedseltaboes en –wetten, of zijn die arbitrair? Ze hebben zondermeer een sociale functie: ze zijn identiteitsbepalend en zorgen voor cohesie in de groep, maar wellicht hebben ze ook een functie in de vorming van een moreel bewustzijn. Voor Labi, een gevangene in een vernietigingskamp, heeft wat men eet te maken met moraal. Wat behelst het kasjroet – het stelsel van joodse voedselvoorschriften? Zijn ze ingewikkeld of zijn er andere factoren waardoor kosjer eten geen eenvoudige zaak is? Vier oorzaken worden genoemd. De machtsstrijd rondom het uitgeven van kosjer-certificaten, de ontwikkeling van de voedsel-industrie die ingrediënten gebruikt waarvan men de herkomst als leek/klant niet zondermeer kan achterhalen (bijvoorbeeld 'duurzaam eiwit' gemaakt uit insecten), de explosie van huishoudelijke apparaten, en de beperking van het aantal voedselbronnen dat in de loop der geschiedenis heeft plaatsgevonden. Naast het gebruikelijke kasjroet ontwikkelt zich eco-kasjroet, dat aloude voorschriften inzet op een meer uitgebreide manier. Zodat niet alleen de slacht op diervriendelijke wijze wordt gedaan, maar ook het fokken en transporteren langs die maatstaf wordt gelegd. Ook het voorschrift om werknemers onder goede omstandigheden te laten werken (strikt genomen geen maatregel die onder kasjroet valt) wordt uitgebreider en intensiever toegepast. Evenals het verbod op verspillen. Gelijk bij de Sjabbat, zou de aarde kunnen herstellen wanneer de kasjroet-regels wereldwijd gevolgd zouden worden.

College 7. Seks: vrijmoedige hoogtepunten

Genieten is een must in het Jodendom. Ook in de seksualiteit. En ook voor vrouwen. Bijna alles mag, in het monogame huwelijk. Seks leer je van je leermeesters (maar natuurlijk niet door het met ze te doen). In de traditionele joodse teksten wordt mannen geleerd hoe ze met hun vrouw moeten omgaan, teneinde ze te bevredigen, want de joodse vrouw heeft recht op bevredigende seks. Niet als toevalstreffer, maar regelmatig. De joodse geleerden bediscussiëren zelfs hoe vaak. Dit is een uitvloeisel van de wet van onah, die gebaseerd is op een bijbeltekst. Mannen mogen zich niet van seks onthouden zonder toestemming van hun echtgenote, en als al, dan niet voor lange tijd. Ook dat valt onder onah. Wat niet mag is coïtus interruptus, in het Nederlands bekend als 'voor het zingen de kerk uit'. Ook dit is gebaseerd op een bijbelverhaal, namelijk het verhaal over Tamar, stamhoofd Jehoeda en zijn twee zonen Er en Onan. Maar het verspillen van zaad is niet altijd een probleem. En de kabbalisten, de joodse mystici, beweren eigenlijk dat er van verspilling geen sprake is als er geen kind wordt verwekt. Als seks mag, mag bijna alles, maar seks mag niet altijd. Niet als de echtgenote menstrueert en de zeven witte dagen nadat het vloeien is afgelopen. Rachel Biale stelt dat deze restrictie in stand is gehouden in het Rabbijnse Jodendom (het Jodendom zoals dat nu bestaat), maar dat de rabbijnen juist veel restricties voor menstruerende vrouwen die bestonden in de Oudheid hebben geschrappt. Nidda, geen seks tijdens menstruatie, wordt door echtparen gewaardeerd, omdat het hun seksuele leven ten goede komt, maar is dat echt zo, of liegen ze erover? Afgezien van een nichtje/nicht is alle seks met vrouwen uit de familie verboden, ook met de aangetrouwde vrouwen. In dit hoorcollege komt ook homoseksualiteit en

lesbiciteit aan de orde, en menselijke seksualiteit als functie van de schepping en als helende functie voor de gebrokenheid in mens, wereld en de Eeuwige zelf.

College 8. Vrijheid: een herstelmechanisme

De opvatting dat ieder mens een vrije wil heeft is fundamenteel voor het joodse denken. Steeds opnieuw wordt benadrukt door de chachamiem (joodse geleerden uit de Oudheid) en hun opvolgers dat de mens (c.q. Jood) moet kiezen tussen dat wat zegen brengt en dat wat vloek brengt. Deze nadruk op vrije keuze is logisch als men bedenkt dat het Jodendom een juridisch vormgegeven godsdienst is, waarmee een levenswijze wordt vormgegeven die steeds zoekt naar de optimale levenssituatie en levensvervulling voor individuen, gemeenschap en milieu. Zoals dat voor alle beschavingen die hun wortels hebben in de Oudheid geldt, wordt deze keuze tussen wat optimaal en sub-optimaal danwel destructief is, verwoordt in religieuze termen: God geeft de opdracht om dingen te doen (en wel op een min of meer voorgeschreven manier) en om dingen na te laten (met de nodige – soms barre – consequenties). Maar het loont de moeite om door dit religieuze taalgebruik heen te kijken en kennis te nemen van de analyses van de joodse denkers op tal van terreinen. Globaal gezien maken de joodse denkers een onderscheid tussen chofesj – vrij zijn van... in de zin van niet te lijden hebben onder slavernij, armoede, onderdrukking, oorlog, vooroordelen, overweldigende pijn enzovoort, en cheroet – de vrijheid hebben om... de vrijheid om het eigen leven vorm te geven. Van de grote joodse feesten gaan er tenminste drie over vrijheid: Poeriem (voorkomen van genocide), Pesach (Uittocht uit Egypte en ontvangen van de goddelijke tips voor het goede leven) en Chanoeka (ontworsteling aan de greep van de bezetter). In de moderne tijd gaat de worsteling om vrijheid niet alleen om het verwerven van politieke vrijheid, maar ook om het evenwicht tussen (de keuze voor) een leven dat in belangrijke aspecten in voorgeschreven en de wens van het individu tot autonomie. In dit hoorcollege wordt ook de gedachte naar voren gebracht dat de vrije wil niet een bron van het kwaad is, maar een mechanisme, waarmee dat wat fout dreigt te gaan of al fout is gegaan kan worden gecorrigeerd.

College 9. Sociale Modellen: een verankerd bestaan

Het joodse volk is op weg naar huis. Waar en wanneer dat thuis er is en zal zijn, is een open vraag. Dat niet-thuis zijn is een essentieel onderdeel van de joodse identiteit. Het is een goede zaak (het zorgt voor een flexibele, open, nieuwsgierige houding ten aanzien van de wereld), maar het brengt ook ongemakkelijkheid en eenzaamheid met zich mee. Om het niet-thuis-zijn dragelijk en creatief te maken heeft het joodse volk sociale vormen ontwikkeld – ik noem ze sociale modellen – om zich met elkaar thuis te voelen. Joden hebben, waar ze elkaar ook ter wereld treffen, een onmiddellijk contact en een gesprek dat al gauw niet al alleen over ditjes en datjes gaat, maar over de meer belangrijke aspecten van het bestaan. Dat contact hoeft niet blijvend te zijn, de snelle, korte verbondenheid heft het relatieve vreemd-zijn en blijven dat het leven als minderheid in een dominante cultuur met zich mee brengt, even op. Elf sociale modellen (er zijn er meer) worden beschreven. Minjan, het quorum van tien mannen/mensen die nodig zijn voor het zeggen van speciale gebeden, sjiw'a, de rouwperiode van zeven dagen waarbij bekenden én onbekenden zorgdragen voor de rouwenden, lernen, de bijzondere maaltijd bij de viering van de Uittocht uit Egypte, maar ook de cultuur om het vragen en schenken van te verankeren als een activiteit voor het hele volk in de periode vóór Joods Nieuwjaar en Grote Verzoendag. Uitgelegd wordt waarom besnijdenis zo essentieel is en hoe het joodse volk, zonder dat er dagelijks bij te zeggen, de absolute gelijkheid van mensen en ieders waarde impliciet benadrukt, bijvoorbeeld door het minjan. Het is de vraag of andere volkeren hun voordeel kunnen doen met de manieren waarop het joodse volk Joden de bevestiging geeft 'erbij te horen'. En waar 'erbij horen' belangrijk is, is er ook uitsluiting. Een spanning waarmee ieder volk zijn oplossing voor moet vinden.

College 10. God: geen God

Wiskundige systemen worden gebouwd op axioma's: stellingen die niet kunnen worden bewezen, maar die noodzakelijk zijn om überhaupt wiskunde te kunnen bedrijven. Het bestaan van God kan niet worden bewezen. Religies/godsdiensten gebruiken 'God' of 'God bestaat' als een axioma om hun (virtuele) wereld op te bouwen. Net als wiskundige systemen zijn religies virtuele constructies, maar de producten die zij voortbrengen zijn alles behalve virtueel. Wat betreft religies gaat het om zaken als gevoelens, herinneringen, handelingen, enzovoort. Op het diepste niveau is 'God' voor alle godsdiensten hetzelfde 'ervaring': eeuwig, bron van alles, et cetera. Maar als bouwers van systemen kleuren de verschillende godsdiensten het axioma 'God' verschillend in. En binnen elke godsdienst bestaan ook nog een reeks verschillende inkleuringen van het axioma 'God'. In dit college wordt geschetst welke inkleuringen het Jodendom gebruikt. Aan de ene kant is dat een tribale godheid die 'groter' is gemaakt en alle andere goden uit het universum heeft verdrongen of opgeslokt en de Enige is geworden, aan de andere kant is 'God' kleiner gemaakt: tot een 'persoon', met wie een relatie kan worden aangegaan, die met de mens/Jood een relatie aangaat; die verantwoording vraagt, maar ook zelf ter verantwoording kan worden geroepen. Als 'persoonlijke entiteit' vervult 'God' zeer diverse rollen: vader, herder, wraker, schepper, moeder, leraar, gids, rechter, partner, enzovoort. Daaraan kan men zich in het eigen leven spiegelen. Naast deze inkleuring waarbij 'God' allerlei zogeheten attributen worden toegeschreven, zijn er ook grote, joodse denkers voor wie God een volledig transcendent en onkenbaar is. En er zijn denkers die God zowel zien als aanwezig in de totale schepping én als volledig transcendent. In dit college wordt ook ingegaan op de achtergrond van de term 'uitverkoren'. Is het werkelijk een zegen, of eerder 'het mes op de keel'? Ook wordt de vraag onder de loep genomen in hoeverre men afvallig kan worden of atheïst. Het college draagt de mogelijkheid aan om het spel met religieuze beelden zo serieus mogelijk en betekenisvol te spelen, zonder daarin verstrikt te raken op een manier die de vrijheid van de mens wegneemt.

Aanbevolen literatuur

Volk

Götz Aly, *Warum die Deutschen? Warum die Juden?, Gleichheit, Neid und Rassenhass*, 1800-1933, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 2011

David Biale, *Cultures of the Jews: A New History*, Schocken Books, New York, 2002

Daniel Boyarin, *The Jewish Gospels*, The New Press, New York, 2012

Frédéric Brenner, *Diaspora*, Mets & Schilt, Amsterdam, 2003

Maristella Botticini en Zvi Eckstein, *The Chosen Few, How Education Shaped Jewish History, 70 – 1492*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2012

Karlheinz Deschner, *Kriminalgeschichte des Christentums*, Rowolt, Reinbek, 1996-2014

Joep Leerssen, *Vaderlandsliefde, Hoorcollege over nationalisme en nationaal gevoel in Europa*, Home Academy, 2008

Yuri Slezkine, *The Jewish Century*, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 2004

Recht

Menachem Elon ed., *The Principles of Jewish Law*, Transaction Publishers, New Brunswick (USA) and London (England), 2007

Walter Jacob ed., *War and Terrorism in Jewish Law*, Essays and Responsa, red., Rodef Shalom Press, Pittsburgh, 2010

Avi Sagi, *The Open Canon, On the Meaning of Halakhic Discourse*, Continuum, London, 2007

Teksten

R Daniel C. Matt, *De Kabbala. Het hart van de joodse mystiek*, Servire, 2002. Vertaling van *The Essential Kabbalah: The Heart of Jewish Mysticism*, Harper, San Francisco, 1995

R.C. Musaph-Andriessse, *Wat na de Tora kwam, Rabbijnse literatuur van Tora tot Kabbala*, Amphora Books, Amsterdam

Arthur Green, *En dit zijn de woorden. De taalschat van de joodse spiritualiteit in 149 sleutelwoorden*, Ten Have, 2001. Vertaling van *These are the words: a Vocabulary of Jewish Spiritual Life*, Jewish Lights Publishing, 1999

W. Gunther Plaut, red., *The Tora, A Modern Commentary*, revised editie, Union of American Hebrew Congregations, 2005

W. Gunther Plaut red., *The Haftarah Commentary*, revised editie, Union of American Hebrew Congregations, 1996

Moshe Simon-Shoshan, *Stories of the Law, Narrative Discourse and the Construction of Authority in the Mishnah*, Oxford University Press, 2012.

Adin Steinsaltz, *The Essential Talmud*, Basic Books, 1976

Karel van der Toorn, *Wie schreef de Bijbel? De ontstaansgeschiedenis van het Oude Testament*, Ten Have, 2011.

Vertaling van *Scribal Culture and the Making of the Hebrew Bible*, Harvard University Press, 2007

A Mentsch

<http://www.EvilBible.com>

Daniel Boyarin, *Unheroic Conduct, The Rise of Heterosexuality and the Invention of the Jewish Man*, University of California Press, Berkley, Los Angeles and New York, 1997

Lawrence H. Keeley, *War Before Civilization: the Myth of the Peaceful Savage*, Oxford University Press, 1996

Bachya ibn Pakuda, *Chovot Halevavot/The Duties of the Heart*. J. Aronson, 1996

Nachman van Bratzlav, *Tales of Rabbi Nachman*, vele uitgaven

Max Simon Nordau, *Zionistische Schriften*, Hrsgs. von Zionistischen Aktionskomitee, 1909

Marshall Rosenberg, *Geweldloze Communicatie*. Lemniscaat, Rotterdam, 2010, vertaling van *Nonviolent Communication. A Language of Life*, 2003

Sjabbat

Maarten van Buuren, *Wenken voor het Goede Leven*, Hoorcollege-reeks, Home Academy

Abraham Joshua Heschel, *The Sabbath. Its Meaning for Modern Man*, uitg. Farrar, Strauss and Giroux, New York, 1951

F.A. Stoett, *Nederlandsche spreekwoorden, spreekwijzen, uitdrukkingen en gezegden*. W.J. Thieme & Cie, Zutphen 1923-1925

Kasjroet

Victor Benno Meyer-Rochow, *Food taboos; their origins and purposes*, Journal of Ethnobiology and Ethnomedicines, 2009.

Mary L. Zamore, red., *The Sacred Table. Creating a Jewish Food Ethic*, red., CCAR Press 2011.

Seks

David Biale, *Eros and the Jews, From Biblical Israel to Contemporary America*, Basic Books, New York, 1992

Rachel Biale, *Women & Jewish Law, An Exploration of Women's Issues in Halakhic Sources*, Schocken Books, New York, 1984

Vrijheid

Devora Steinmetz, *Punishment and Freedom*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2008

Sociale Modellen

Ruth R. Wisse, *No Joke. Making Jewish Humor*, Princeton University Press, Princeton, 2013

God

Neil Gillman, *the Jewish Approach to God. A Brief Introduction for Christians*, Jewish Lights Publishing, Woodstock, 2013

Arthur Green, *Radical Judaism, Rethinking God & Tradition*, Yale University Press, New Haven and London, 2010

Tora/Tanach/Bijbel

De Pentateuch en de Vijf Rollen, opnieuw in het Nederlandsch vertaald en verklaard, J. Vredenburg, Joachimsthal, Amsterdam, 1898. Facsimile-herdruk, Nederlands-Israëlitisch Kerkgenootschap, 1991.

Nederlandse Vertaling van den Pentateuch met Rashie's Pentateuch-commentaar, A.S. Onderwijzer, Van Creveld & Co., Amsterdam, 1895, antiquarisch.

Tanach, Hebreeuwse tekst met Nederlandse vertaling, uitg. NBG, Heerenveen, en Stichting Sja'ar, Amsterdam, 2007

Naardense Bijbel, Skandalon, 2008.

Wijsheidliteratuur

Spreuken over de Fundamenten, Joodse wijsheid voor de mensheid, vertaald en ingeleid door Leo Mock en Marcel Poorthuis, Amphora Books, 2009. Moderne versie van Spreuken der Vadersen/Pirké Awot

Errata

College 1. H2. De Assyriërs deporteerden tien joodse stammen in 722 vóór de gebruikelijke jaartelling.

College 2. H4. De halacha (joodse wet) heeft Tanach (het Oude Testament) als bron en niet alleen de Tora (Vijf Boeken van Mozes).

College 3. H5. In het oorspronkelijke verhaal over rabbi Eliëzer en de oven van Achnai draait eerst de stroomrichting van de rivier om en ontwortelt en verplaatst zich de boom pas daarna.

College 4. H10. De correcte naam van de schrijver van *Kriminalgeschichte des Christentums* is Karlheinz Deschner.

College 5. H15. De mars onder leiding van Martin Luther King van Selma naar Montgomery heette niet The Million March. Dat was de naam van een protestmars onder leiding van Louis Farrakhan in 1995.

College 6. H17. Sommigen zetten het 'gewone' gasfornuis in de schuur en verruilen die met het 'Pesachfornuis'.

College 7. H21. Het enkelvoud van 'afrodisiaca' is 'afrodisiacum'.

H21. Maimonides in de afsluitende zin moet zijn Nachmanides.

College 8. H22. De Misjna bevat materiaal van een paar eeuwen, maar is afgesloten rond het jaar 200.

College 9. H25. De Conservative/Masorti Joodse Strooming vereist een minjan (quorum) van tien personen, hetzij mannen, hetzij vrouwen of beide.

H26. Bat mitswa: dochter van de wet; bar mitswa: zoon van de wet.

College 10. H28. Het gaat om „hele andere antwoorden” ipv „hele andere vragen”.

COLOFON

Home Academy Publishers geeft hoorcolleges uit op cd, als download en streaming. Interessante onderwerpen, van geschiedenis tot natuurwetenschappen, voorgedragen door de meest boeiende sprekers. Zo kunt u kennis opdoen in de auto, in de trein, op de fiets of thuis op de bank.

Kijk verder op www.HOME-ACADEMY.NL

UITGAVE Home Academy Publishers
Middelblok 81
2831 BK Gouderak
Tel: 0182 - 37001
E: info@home-academy.nl

Deze uitgave is tot stand gekomen i.s.m. **De Rode Hoed**

OPNAME Sandro Ligtenberg (Amsterdam, 2014-2015)
STEM INLEIDING F.C. van Nispen tot Sevenaer
MUZIEK Cok Verweij
MASTERING Frits de Bruijn

© Copyright 2015 Home Academy Publishers, Den Haag
ISBN 978 90 8530 143 1
NUR 77, 78

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, uitgeleend, verhuurd, uitgezonden, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door (foto)kopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaand schriftelijk toestemming van de uitgever.